

ինքն ազգային յիշատակներու եւ Հոռոմի դիւաններու լուծեանցը վրայ հիմնուելով, իբրեւ ճշմարտութեամբ եղելութիւն՝ չընդունիր Սալմաստեցիին Հոռոմ երթալը: ... Մենք չենք ուզեր մեր քննադատութիւնը յառաջ մղել՝ ուղեւորութիւնը ուրանալու չափ: ... Բայց այս տեսակցութիւնն ալ ընդունելով՝ ուրիշ բան չենք տեսներ Սալմաստեցիին ընթացքին մէջ, բայց եթէ Եւրոպական օգնութեանց հետապնդութիւն մը եւ եւրոպական դարագացման միջոցներուն հմտանալու փափաք մը: ... Սալմաստեցիին ուղղութեան հակառակ չէր մտերմական եւ համակրական յարաբերութիւններ ալ հաստատել Պօղոս Գ.ի հետ: ... բայց աւելի անոր յաջորդին Յուլիոս Գ.ի հետ: ... Հայոց կաթողիկոսը կրնար բերանացի եւ վարկաբարդի յուսադրութիւններ ալ խոստանալ Պապին, պարզապէս իւր ակնկալած օժանդակութիւնը ձեռք ձգելու համար: Եւ միանգամայն համարձակօրէն հոգեւոր հա-

ղորդակցութիւն ալ ընել անոր հետ, վասն զի հայ եկեղեցւոյ ներողամիտ հոգին չէր արգիլեր իրեն այդպէս վարուիլ ամէն անոնց հետ՝ որ իրեն համամիտ են երեք նախնական սուրբ ժողովքներու հիման վրայ: Բայց այսչափը չի հաստատեր բընաւ թէ Սալմաստեցիին Հոռոմ գացած ըլլալ՝ պապական իշխանութեան հպատակելու եւ Հոռոմէական Եկեղեցւոյ համակերպելու եւ հայադաւան եկեղեցին հոռոմէադաւանի փոխարկելու համար»²⁷:

Աւելորդ կը համարինք հոս որեւէ մեկնութիւն. դիւանական թուղթերն են որ կը խօսին եւ կը հերքեն թիւր կարծիքները եւ կանխակալ ու դիտումնաւոր յայտարարութիւնները:

(Շար. 1)

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԴ. ՊԵՏՐՈՎԻՉ
(Լեհաստան)

27 Օրմանեան, Ազգապատում, Կ. Պոլիս 1914, հտ. Բ. սիւն 2241:

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

ԻՆՉՊԵՍ ՏԵՍԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Գ Ր Ե Ց

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

Տպաւորութիւններ, հանդիպումներ, այցելութիւններ, երեսնէն Սեւան, Գուիւնէն Գառնի, Էջմիածնէն Գեղարդ, մինչեւ Ախլալա, Թիֆլիս, Պաքում:
Էջ 219, նկարազարդ Գիւն՝ 350 լիբ

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ՆԱՐԵԿ

ԵՒ

ՆԱՐԵԿԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Մեծարգոյ Հ. Սահակ Վրդ. Քէչիչեան տուած է մեզի Գրիգոր Նարեկացիի Նարեկ Աղօթամատեանին Փրանսերէն ամբողջական թարգմանութիւնը: Յանդուզն եւ դժուարին աշխատանք մը, որու լրծուելու արիւթիւնը զգացեր է Քէչիչեան վարդապետ, տասնըչորս տարիներ նուիրելով, այդ դործը իրականացնելու համար: Ո՞րքան յաջող է արդեօք Նարեկի այս Փրանսերէն թարգմանութիւնը, ինծի չի յնար դատաստան մը կատարել այդ նկատմամբ, սակայն թարգմանութեան լեզուն յստակ եւ սահուն Փրանսերէն մը կը թուի: Իսկ եթէ Փրանսացի գրական անձ մը կարդայ Նարեկի այս Փրանսերէնը, արդեօք ի՞նչ գաղափար պիտի կազմէ Նարեկացիի բանաստեղծական տաղանդի ու արուեստի մասին, ես չեմ կարող ըսել: Կը խորհիմ որ Նարեկ Աղօթամատեանի թարգմանիչ մը օժտուած պէտք է ըլլայ գոնէ կէս-բանաստեղծի խառնուածքով, եւ կամ ըլլայ գեղագէտ քննադատ մը: Կը համարիմ դարձեալ որ Նարեկը թարգմանող մը ընտանութիւն պէտք է ունենայ Baudelaireի ու Rimbaudի բանաստեղծական արուեստներուն: Գրիգոր Նարեկացի ահարկու եւ վայրագ զրոյ մըն է՝ գեղեցիկի իր ինքնուրոյն տեսութեամբ: Դասական դպրոցի ըմբռնումներով եւ բանաձեւերով մօտենալ իր դործին, կը նշանակէ չըմբռնել իր բանաստեղծութեան ձեւաւորումը եւ գաղտնիքը, չթափանցել իր հոգւոյն մէջ: Նարեկացի մեզի կ'ընծայէ չքեղ վարդ մը իր առանձին գոյնի նրբերանգներով եւ բուրումի յատուկ խառնուրդով, զոր գիւրին չէ գտնել բնութեան մէջ: Դժուար չէ տալ

Գրիգորի մտքին յղացքը, իր հոգւոյն տրամադրութիւնները եւ սրտի զգացումները ընդհանուր իմաստով ու ձեւով. բայց գիւրին չէ ճշգրիտ ներկայացնել եւ զգացնել իր հոգւոյն հրայրքը, իր սիրտը ճնշող խռովքին նկարագիրը եւ ոյժը, իր ողբին հոգեբանականը, եւ մանաւանդ իր ասացուածքներու եւ նախադասութեանց պատկերոտ եւ խտացեալ կերպարանքը: Նկատել նաեւ այն երաժշտականութիւնը, որ բանաստեղծին ներքին վիճակին ձայնարկու արձագանդն է: Նարեկի աղօթքները կազմող ասացուածքներն ու նախադասութիւնները սովորաբար բայածանցեալ եւ կամ գոյականաձեւ ածականներ են, մերթ առանց դիմաւոր բայերու, ու կը հայեցանքն հոգեկան վիճակ մը եւ կամ զգացում մը՝ պատկերացումով. միաժամանակ կը ստեղծեն երաժշտութիւն մը, ատակ այդ վիճակին բնոյթին. որով դիւրին չէ ընագրէն տարբեր լեզուով մը արտայայտել այս բոլորը: Փրանսերէն թարգմանողն ալ ըմբռնել է այս դժուարութիւնը եւ կը գրէ 53 էջին մէջ. «La poursuite de la traduction idéale nous a souvent paru ardue, tant la poésie du texte se présentait comme la cime inaccessible d'une haute montagne». Հաւանօրէն թարգմանչին նպատակը եղած է տալ Նարեկի աղօթքներուն ընդհանուր ի-

1 Grégoire de Narek, Le livre de Prières. Introduction, traduction de l'arménien et notes par Isaac Kéchichian S. J. avec une Préface de Jean Mecerian S. J. Les Editions du Cerf. Paris, 1961:

մաստին եւ զազաւարներուն բացատրական վերածումը, եւ ոչ թէ քերթողական բնոյթը արտայայտող թարգմանութիւն մը, աւելի աղօթքներուն պարունակութեան ուշադիր ըլլալով, քան թէ տալով հեղինակին բանաստեղծական միտքը ու ներկայացման քերթողական հանդերձանքը: Այս տեսակէտով կարելի է հոս քննութեան առնել Այօթամատեանին սկզբնաւորութեան՝ այսինքն առաջին գլուխին, առաջին չորս տողերը: Ահա անոնց աշխարհարար թարգմանութիւնը՝ ջանալով որքան կարելի է հաւատարիմ դնուել ընդդէմ եւ զործածելով ընդդէմ բառերը: Յետոյ կը տրուի Փրանսերէն թարգմանութեան աշխարհարարի վերածումը, նմանապէս հաւատարիմ մնալով Փրանսերէնի ձեւերուն. այս երկուքին իրարու հետ բաղդատութիւնը ցոյց պիտի տայ Փրանսերէնին ո՛րքան համապատասխանելի հեղինակի մտքին եւ արտայայտութեան ձեւին:

Բնագրին աշխարհաբարը. — Սրտիս հեծութեան հառաչանքներուն — եւ ողբերուս աղաղակին ձայնը — կը վերընծայեմ Քեզի — ո՛վ տեսողդ զաղտնիքներու — եւ կը մատչեմ Քեզի զրկելու — կամքիս բուրվառով — սասանած մտքիս իղձերուն ճենձերին պտուղը — զնելով անձիս հրկիզման թախծութեան կրակին վրայ:

Ֆրանսերէնին աշխարհաբարը. — Իմ հառաչանքներուս ձայնը — սրտիս հեծածանքը — իմ ողբերուս աղաղակը — իբր նըւէր կը բարձացնեմ Քեզի — որ կը տեսնես գաղտնիքները — Քեզի կը ներկայացնեմ իմ խռովեալ մտքիս — բոցակէզ իղձերուն զոհը — ու զնելով զայն իմ տոչորուած եւ վշտահար անձիս կրակին վրայ — կամքիս բուրվառով Քեզի կը զրկեմ:

Գրեգոր Աստուծոյ կը վերընծայէ, այն է՝ կը ներկայացնէ ո՛չ թէ սրտին հեծածանքները, ողբերուն աղաղակը եւ հառաչանքներուն ձայնը, այլ իր սրտին հեծութեան, իր հառաչանքներուն եւ ողբերու աղաղակին ձայնը: Չի զրկեր եւ կամ չի ձօներ Աստուծոյ իր կամքի բուրվառով

մտքի բոցակէզ իղձերուն զոհը, այլ մտքի իղձերու ճենձերին՝ այն է հրկիզման պլուտոլը, որ է ծուխը. ու չի զնեւ մտքի իղձերը անձին կրակին վրայ, այլ իր անձը այրող թախծութեան՝ այն է տխրութեան կրակին վրայ. տխրութիւնը կը կատարէ կրակի դերը:

Կարելի է նկատել նաեւ այս չորս տողերուն ստեղծած երաժշտութիւնը: Հայերէն բնագիրը իր կտրատուած արացուածքներով, բառերու ընտրութեամբ եւ կարգով կը ծնանի այնպիսի երաժշտութիւն մը, որ համապատասխան է Գրեգորի ներքին վիճակին. հատկեալ ողբերգ մըն է՝ վշտակիր եւ ցաւատանջ սրտի մը սեղմումներուն արդիւնք, բայց միաժամանակ հզօր ու կորովի, ինչպէս եղած է ընդհանրապէս Նարեկացիի երգը:

Ձայնի հառաչանք — հեծութեան սրտի — ողբոց աղաղակի — Քեզ վերընծայեմ — տեսողդ գաղտնեաց — եւ մատուցեալ — եղեալ ի հուր քախծութեան — անձին տոչորման — գպտուղ ըզմից ցնցմեքոյ — սասանեալ մտաց — բուրվառաւ կամաց — առաքել առ Քեզ: Փրանսերէնը աւելի ողորկ, prosaïque, հանդարտ եւ թոյլ քայլուածք մ'ունի: Կարելի է նման բաղդատութիւններ կատարել, մանաւանդ Նարեկի իւրայատուկ կտորներուն համար, ինչպէս ԺԲ. ԴԵ եւն. գլուխներուն. 2 գլուխին մէջ կենաց ինձ գորէ ասացուածքը թարգմանուած է me redonne force et vie. մինչդեռ հեղինակին միտքն է ըսել ինձի կեանք կրնայ տալ. զօրութեան խօսք չ'ըլլար: Բնագրին հանգէպ այս նըւազ հաւատարմութեան երեւոյթին կարելի է բացատրութիւն մը տալ՝ նկատի առնելով այն retoucheները, որոնց մասին կը խօսուի 53 էջին մէջ: Վերհպումներ կատարուած պիտի ըլլան յղկելու Փրանսերէն լեզուն եւ բնագրին արտայայտած գաղափարը եւ կամ իմաստը աւելի յըստակ ու աւելի ըմբռնելի ներկայացնելու: Ապահովաբար այս վերհպումները յաճախ կատարուած պիտի ըլլան առանց բնագրին նայելու, երբ մանաւանդ հայերէնագէտ-

ներ եղած չեն վերհպողները: Այսպէս Փրանսերէն ասացուածքը կրնայ գեղեցկացած ըլլալ, բայց տուժած է բանաստեղծին՝ իր գաղափարը արտայայտելու ձեւը:

Փրանսերէն Նարեկին սկիզբը գրուած է թարգմանչին կողմէ Նախամուտ մը, ուր համառօտ կերպով կը ներկայացուին ժամանակը եւ աշխարհը՝ ուր ապրած է գործած է Գրեգոր. ապա կը տրուին Նարեկացիի կենսագրութիւնը եւ գրական գործերը եւ հոսակ կը խօսուի Նարեկ Աղօթամատեանի ծրագրին եւ մայր գաղափարներու մասին. յետոյ գրողը կը նկատէ Գրեգորի մէջ բանաստեղծը, կը տեղեկացնէ Նարեկի ձեռագիրներու մասին, տպագրութեանց, նարեկոյժներու, թարգմանութիւններուն:

* * *

Իսկ Մեծարդոյ Հ. Յովհաննէս Վրդ. Մսրբեան այս հատորին համար գրած է Յառաջաբան մը, ուր ամփոփ ձեւով քննութեան կ'ենթարկէ մէկ քանի հարցեր, պատմական կարեւորութիւն ունեցող՝ Գր. Նարեկացիի ապրած ժամանակը լաւագոյն կերպով ըմբռնելի ընելու համար եւ յատկաւ ստացած կրթութեան նըւազ կարողութիւն: Պէտք ենք ընդունիլ թէ արար լեզուն եւ մշակոյթը՝ անոնց քաղաքական զօրութեան աճելով, անձանթ չմնացին հայերու, մանաւանդ ինչ ինչ կեդրոններու մէջ. սակայն կը համարեմ որ զուտ գրական գործերու մէջ այս ազդեցութիւնը այնքան զգալի չէ, մինչ որոշ կը նըւազ մարուի գիտական բնոյթ ունեցող իրերու մէջ: Նմանապէս յոյն լեզուն եւ ուսումը անտեսուած չէին Հայաստանի մէջ, ընդհանրապէս շատ ծաւալած, մանաւանդ յունական բաժնին մէջ. բայց ասկէ կարելի չէ հետեւցնել հայերու յարումը յոյներու, գլխաւորապէս դաւանաբանական տեսակէտով:

Ինչ որ կը գրէ Մեծարդոյ Մսրբեան Վրդ. Խոսրով Անձեւացի եպիսկոպոսին նկատմամբ՝ ուղիղ են (էջ 20-23): Սակայն

Խոսրովի որդին Գրեգոր քահանայ, հեղինակ Մեկնութեան Երգերգոցի² գրքին, չի թուիր որ յարող մ'եղած ըլլայ Քաղկեդոնի ժողովի վարդապետութեան: Մեկնելով Երգերգոցի այս խօսքը «Յարմարութիւն բարձից քոց նմանութիւն ուլանց յեռելոց գործոց ձեռաց արուեստաւորի», ուրունք կը նկատէ մարգարէական, առաքելական եւն. գրքերէ քաղուած խօսքերը ու ասոնց վրայ պիտի հաստատուին հաւատքի ճշմարտութիւնները: Հերձուածողները չկարենալով հիմնուել այս Ս. Գրքի իմաստներուն վրայ, կ'ըսէ թէ «զոնօրէնութիւնն Գրիստոսի յերկուս բընութիւնս հատին»: Այս բառերուն իմաստը եւ ակնարկը շատ պարզ են, բառեր՝ որ չեն կարող յետոյ աւելցուած ըլլալ: Իսկ 20 եւ 24 էջերուն մէջ, Անանիա Նարեկացիի մասին ըսուածներուն նկատմամբ՝ պարտաւոր եմ վերապահ մնալ: Անանիա Նարեկացիի խնդրանքով գրած է Ուխտանէս իր պատմական գործը, որու երկու առաջին հատուածները լոկ հասած են մեր ձեռքը: Ուխտանէս տեսլութեամբ լեցուն հակառակորդ մըն է վրաց Կիւրիոն կաթողիկոսին, որովհետեւ վերջինս յարած էր Քաղկեդոնի վարդապետութեան եւ յոյներուն, ու նախատական խօսքերով կ'արտայայտուի թէ՛ Կիւրիոնի դէմ եւ թէ Քաղկեդոնի ժողովի վարդապետութեան. բաւական է կարգաւ երկրորդ հատուածի ԿԱ. գլուխը: Արդ, Ուխտանէս իր գրքի Ա. հատուածի առաջին գլուխին մէջ կը ներկայացնէ ինքզինք՝ խօսքը ուղղելով Անանիա Նարեկացիի, «յետին եւ տրուպ աշակերտս՝ կամ թէ որդիս՝ թէ ախորժեղի է պատմաւորութեանդ» (էջ 10)³:

2 Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրեգորի Նարեկայ վանից վանականի Մատեմագրութիւնք. Ի Վենետիկ Ի տպարանի Ս. Ղազարու, 1840, էջ 341:

3 Ուխտանէս եպիսկոպոս. Պատմութիւն Հայոց. վաղարշապատ, 1871: Հ. Ն. Ակիմեան իր «Կիւրիոն կաթողիկոս վրաց», Վիեննա, Միտի. տպ. 1910, 63 էջին մէջ կը գրէ Ան. Նարեկացիի մասին, որ «թունդ հակաքաղկեդոնական մ'էր»:

Ան. Նարեկացի այցելելով Խաչիկ կաթողիկոսին, կը բերէ «նմա ընծայ եւ պատարագ հոգեւոր գիրս Հաւատարմատ՝ որ ընդգէմ երկարնակացն» (էջ 11): Եթէ նոյն իսկ ընդունինք որ «ընդգէմ երկարնակացն» բառերը յետոյ աւելցուած ըլլան, սակայն այն սերտ ու սիրալիր մը տեղումները եւ ընտանութիւնը որ ցոյց կու տայ Ուխտանէս՝ դոյութիւն ունեցած իր եւ Ան. Նարեկացիի միջեւ, կ'ենթադրէ նաեւ զաղափարակցութիւն. նկատել նաեւ որ գրքին Բ. հատուածն ալ՝ վրաց Եկեղեցւոյն բաժանումը այն նուիրապետութենէն, Ան. Նարեկացիի յորդորով զըրուած է ու անոր նուիրուած, եւ պատմիչը ստէպ իր խօսքը կ'ուղղէ Ան. Նարեկացիի:

* * *

Մեծարգոյ Մսրրեան վրդ. էջ 8ին մէջ քննութեան կ'առնէ նաեւ հարցը թէ արդեօք Նարեկի իննսուներեւեց աղօթքները ունին միութիւն մը: Այս նկատմամբ նախ կը մէջբերէ թարգմանչին տեսակէտը, որ կը մերժէ թէ Նարեկի աղօթքները մէկը միւսէն անկապ ըլլան. մանաւանդ թէ կան աղօթքներ, կ'ըսէ, որ իրարու հետ խումբեր կը կազմեն: — Կարելի չէ մերժել այս խմբաւորումը ինչինչ աղօթքներու, որ իրարու կը յաջորդեն. բայց այս խմբաւորումը բաւարար նկատելու է՝ ամբողջութեան մէջ միութեան գիծ մը տեսնելու համար. հարցում մը՝ որ կը կատարէ նաեւ Մսրրեան վարդապետ: Յետոյ կը յիշատակէ այս տողերը գրողին խօսքերն ալ, այսինքն թէ Նարեկի աղօթքներուն մէջ չի յայտնուիր որոշ ծրագիր մը, որու համեմատ՝ աղօթքները իրարու յաջորդեն. ընդհանրապէս օրուան աղօթքութեան եւ ներշնչման արդիւնք կը նրկատուին: Ըստ Մանուկ Աբեղեանի տեսութեան, Նարեկի մէջ գոյութիւն ունի միութիւն մը, ու անոր այս միութիւնը կ'ընծայէ Գրիգորի նպատակը: Գրիգորի նպատակն է անձին փրկութիւնը՝ ազատելով մեղքի վիճակէն. այս փրկութիւնն է նաեւ Նարեկի աղօթքներուն ալ նպատակը

եւ անոնց միութիւնն մը տուողը: Հուսկ կը յիշատակէ Ստեփան Մալխասեանցի ալ տեսակէտը, որու համաձայն՝ Նարեկացիի Աղօթամատեանին գլխաւոր առարկան է մարդուս դատը Աստուծոյ հետ: Այս դատը պիտի կատարուի վերջին դատաստանին ժամանակ, բայց ամէն մարդու համար նախ տեղի կ'ունենայ իր մահուան ատեն: Գրիգոր իր աղօթքներուն մէջ յաճախ կը խօսի այս դատի մասին. անդեմ նախնի մտածութիւնը զարհուրանքով կը լեցնէ Գրիգորի սիրտը, որովհետեւ ինքզինք յանցապարտ կը ճանչնայ. յետոյ կը զգայ իր մէջ նաեւ հակումը դէպի չարը. սակայն գիտէ որ Աստուած ըլլալով հանդերձ իր դատաւորը, ողորմած է ու մարդասէր, որով կը բանայ իր սրտի գաղտնիքները Աստուծոյ՝ գթութիւն հայցելով:

Ես կը համարեմ որ Նարեկի մէջ երկու տեսակ նպատակ պէտք էնք նկատել. ascétique – mystique նպատակ մը ու երկրորդաբար fides-ով նպատակ մը: Նարեկ Աղօթամատեանին միաբնիք, կամ լաւ եւս տրամաբանական նպատակն է, որով եւ վախճանականը, իր անձին փրկանաւորումը, այսինքն հոգւոյն փրկութիւնը, որ արդէն ամէն քրիստոնէի վախճանական նպատակն է: Այս փրկանաւորումը կ'իրականանայ Աստուծոյ հետ միութեան կեանք մը ստեղծելով՝ սիրոյ միջոցաւ, եւ Աստուծոյ հաղորդակցութեամբ մարդկային հոգւոյն: Սակայն Գրիգոր այս նպատակին հասնելու համար խափառարար մեծ արդեւք մը կը գտնէ իր մէջ մեղքին ներկայութիւնը ու դէպի չար իր հակումը. ամէն մէկ քայլին կը հանդիպի մեղքի իրականութեան: Միւս կողմէ գիտէ որ Աստուած զաղտնիքներու տեսող է ու ինքը օր մը պիտի դատուի իր գործերուն համար. բայց վստահ ալ է Աստուծոյ ողորմածութեան եւ մարդասիրութեան վրայ. որով այժմէն կ'ամբաստանէ ինքզինքը՝ յայտնելով բոլոր գործած յանցանքները, որպէսզի Աստուած հաճի ներել իրեն:

Յինքեան այս վախճանական նպատակը

պէտք էր Նարեկը կաղմող աղօթքներուն տալ ծրագրի միութիւն մը, որով այդ աղօթքները մեղի ներկայացնէին մարդկային հոգւոյն կատարած ընթացքը՝ իր այլեւայլ մասնաւորումներով, ascétique – mystique կեանքի տեսողութեանը, տալով միաժամանակ յանցապարտ արարքներուն ալ խոստովանութիւնը: Նարեկի մէջ սակայն այս միաբնիք կեանքը, այն է Աստուծոյ հետ ստեղծուած եւ կամ ըստեղծուելիք հաղորդակցութեան կեանքը եւ կամ աստուածային շնորհքին միջոցաւ Գրիգորի փոխակերպումը յԱստուած, երբեմն երբեմն է որ յանկարծ կ'երեւութանայ՝ իրր լոյսի նշոյլ մը. այսպէս ԺԲ գլուխին մէջ յայտնապէս. նոյնպէս ԶԼ եւ Գ գլուխներու երրորդ մասերուն մէջ. ԻԴին մէջ եւ մասնակի ԼԲ, ԼԳ, ԽԳ, ԶԲ, Դ, ԴԱ եւն. գլուխներուն մէջ. հետեւաբար այդ նպատակը կարելի է նկատել Աղօթամատեանին համար իրր բնագոյնական միութիւն մը տուող տարրը:

Տիրող տարրը Աղօթամատեանին մէջ առաւելապէս մեղքի իրականութիւնն է, կամ աւելի լաւ՝ մեղքի գաղափարը. ոչ թէ անհատի մը գործած մեղանշական արարքներուն ցուցադրում է, այլ մարդկային մեղքին՝ իր բոլոր երեւոյթներով ու յայտնուելու ձեւերով: Որով Նարեկի մէջ Գրիգոր իր բարոյական կեանքի անձնապէս կատարուած յանցապարտ գործերը չէ որ կը վերլուծէ ու կը ներկայացնէ, ինչպէս կ'ընէ Օգոստինոս իր Խոստովանութեանց գրքերուն մէջ այնպիսի անկեղծութեամբ՝ որ կը յուզէ. Նարեկացի կը նկատէ մեղքը ինքնիր մէջ, կը նկատէ մարդկային մեղքը իր ամբողջ տարածականութեամբ, չարութեամբ ու աղէտներով. ինքը կը ներկայանայ մեղքի մարդկային մեղքի դիմակով. ասկից՝ մեղքին տարողութիւնը իր մէջ կը լայննայ եւ ամէն կը դառնայ, սակայն կը կորսնցնէ անձնականութեան նկարագիրը:

Գուցէ Գրիգոր մեղքին գաղափարը աւելի ընդունակ նկատած ըլլայ բանաստեղծական ձեւաւորման, քան բուն միա-

բնի փորձառութեան կեանքը, այնպէս՝ ինչպէս կը գտնենք Յովհաննէս Խաչեանի մը գործերուն մէջ. հետեւաբար քերթողական տեսակէտներէ մղուած՝ տուած է իր Աղօթամատեանին անոր արդի պարունակութիւնը եւ ձեւը, ու ասով միութիւն մը, այն է ցուցադրել մեղքը իր բացարձակ եւ բնագոյնական տեղութեան մէջ. ահա իր քերթողական նպատակը՝ Նարեկը կաղմող աղօթքներուն գրութեամբ:

Եւ կամ Նարեկացի աղօթքութեան տակ Գրիգոր Նիւսացիի միաբնիք աստուածաբանութեան տեսակէտներուն, նկատած է իրր գլխաւոր ու տիրող տարր հոգեւոր կեանքին մէջ՝ պայքարը չար կրքերու դէմ: Այս պայքարը ծայր կու տայ միաբնիք կեանքի երեւ ուղիներու առաջինին սկզբնաւորութեան, բայց չի դադրիր ամենեւին յաջորդ երկուքին մէջ ալ: Այս պայքարին արդիւնքը պէտք է որ ըլլայ ստեղծել անձին մէջ ինքնակեղրոնացում եւ ներամփոփում, հեռացնելով իրմէ ըզգայական բոլոր իրերը. իսկ այս հեռացման ալ պտուղը պիտի ըլլայ ազատիլ ամէն մտահոգութենէ, ազատել շառագունքէ ու վախէ Աստուծոյ հանդէպ, ու այս ճամբով հոգին պիտի կարենայ վերադառնել իր որդիական վստահութիւնը հանդէպ Աստուծոյ: Այս անջատումը անկարգ կրքերէ եւ մերձեցումը, կամ լաւ եւս միաւորումը (unification) աստուածայինին՝ կ'ընձեռեն հոգւոյն նմանակից ըլլալ Աստուծոյ, ինչպէս նաեւ կու տան Աստուծոյ ծանօթութիւնը: Աստուծոյ այս ծանօթութիւնը հոգւոյն հայելին մէջ՝ յատուկ նկարագիրն է երկրորդ ուղիին, եւ կը բաղդատուի ամպին հետ: Այսինքն հոգին տեսանելի իրերէ դէպի անտեսանելիները յառաջացած պահուն, կը նկատէ որ զգայական իրականութիւնները կը մթազնին՝ իրր թէ ամպէ մը ծածկուած ըլլան, ու այս կերպով հոգին կը վարժի ծածուկ իրերու հայեցողութեան: Ճիշտ այս կէտին է որ բուն միաբնիք կարգի փորձառութեանց մասին նկատողութիւններ կը կատարուին: Նարեկը կաղմող աղօթք-

ները սակայն կանգ կ'առնեն այդ կետին, ու մեծ մասով նուիրուած են պայքարի ու ինքնակեդրոնացման ներկայացումներուն եւ նկարագրութեան, ու Աստուծոյ նկատմամբ հաւատքով ստացուած ծանօթութեան մը ստուերագրութեան. քիչ անգամներ միայն Աստուծոյ ծանօթութիւնը ուղղակի լոյսով կը յայտնուի:

Ես կը խորհիմ թէ Գրիգոր Նարեկացի աւելի մղուած ըլլայ քերթողական տեսակետներէ, իր Ազօթամատեանին տալու իր ունեցած արդի կազմը: Ասոր կը նպատէր նաեւ նախապէս ստեղծած իրեն յատուկ քերթողական եղանակն ալ, որ բարացուցական եւ աշխարհական է: Գաղափար, զգացում, հոգեկան վիճակ կը ներկայացուին պատկերացումներով եւ զգալի ձեւերով. բանաստեղծը կը թանձրա-

ցնէ, կը սաստկացնէ, կը շեշտէ ամէն ինչ. յետոյ հեղինակը օժտուած է նաեւ այնպիսի կարողութիւններով, որ կարելի կ'ընեն զրական արուեստի այս եղանակը. ունի չքեղ երեւակայութիւն, հուժկու զգայականութիւն եւ ամէն բան նիւթականացնելու դիւրութիւն. Նարեկը այս քերթողական գաղափարականին իրականացումն է: Ազօթամատեանի բնագանգական եւ կամ տրամաբանական նպատակը կը մնայ բանաստեղծին մտքին մէջ՝ իբր հեռաւոր տուեալ մը, իբր իր կեանքին նպատակը: Գործնականապէս Նարեկի բաները կ'ձեռնարկեն զանգուածներ կ'ըլլան, առնոց վրայ կ'իրարկելու իր քերթողական արուեստը. Նարեկ այդ արուեստին մարմնացումն է:

Հ. Կ. ՔԻՊԱՐԵԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԿԵԶԱ ԿԱՐՏՈՆԻ

ԷԿԷՐԻ ԱՍՏՂԵՐԸ

Թարգմանուած հունգարերէն բնագրէն

Էջ 650 - Գին՝ \$ 3,50

Մինչեւ 31 Դեկտեմբեր զնոյներուն՝ 25% զեղչ
12 օրինակ զնոյներուն մէկ օրինակ ձրի

Կեզա Կարտոնի ներկայ դարուս հունգար լաւագոյն վիպասանն է Ստեփան Յուլայի հետ: Իր «Էկէրի աստղերը», քարգմանուած բազմաթիւ լեզուներու, հայ ընթերցողին համար մասնաւոր շահեկանութիւն մը ունի: Վէպին խորքը պատմական է, երբ 1500ի ժամանակները հունգար ժողովուրդը Օսմանցիներու դէմ մականագրական պատերազմներ կը մղէր իր ազատութեան համար: «Էկէրի աստղերը» ունի արեւելեան գոյն, մտայնութիւն, վառ երեւակայութիւն եւ դէպքերու, հանգոյցներու այնպիսի կենդանութիւն, որ միայն Կեզա Կարտոնի պէս հեղինակ մը կրնայ տրամաբանական մամբով գանձնաբերել:

Շարժում եւ ուժգին է, անյնակարգութիւններով, միայն կարելի է հեռի հեռ կարգաւ եւ գարմանալ այն բազմաթիւ նկարագիրներուն վրայ որ հեղինակը ստեղծած է իր հերոսներուն դէմքն ու դիրքերը ճշտելու համար:

ՔԵՊԻ ԱՒԱՐԱՅՐ

ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐՍ ԱՐԱՐՈՎ

Գրեց Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Շար. տե'ս Բազմ. 1961, Թ. 6-8, էջ 155)

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԵՐ ԶՈՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐԻ

Վարդան - Սպարապետ Հայաստանի
Արմենակ - Հրամանատար Արմաւիր բերդին
Սուրէն } հայ սպաներ
Վաղինակ }
Միհրան }
Սամուէլ - սպայ եւ լրտես
Վահան Մամիկոնեան
Վարսենիկ - կին Սուրէնի
Արիստակէս - գինեպան
Արշաւիր Կամսարական
Անանուն կին մը, Պահակ, եւ կիներու պարաւոր խումբ մը:

Տեսարանն է Արմաւիր բերդին մէջ: Բեմին խորքը եւ կողմնակի՝ աստամաւոր աշտարակներ: Կոշտ սեղան մը, աթոռներ, գէնքեր եւ վահաններ:

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Սուրէն եւ Միհրան հարիւրապետներ

Սուրէն - Արմաւիր պաշարուած է: Մենք պիտի չկարենանք դիմանալ: Թշնամին թարմ ոյժեր կը հասցնէ: Նայէ՛, Միհրան, բարաններ եւ սանդուղներ անտառացած են վարը:

Միհրան - Հրամանատարը շատ մտածկոտ է:

Սուրէն - Գէթ առաջ յարձակումներով կարաւաններ կը կողոպտէինք, առատ աւար կը բերէինք. իսկ հիմա անօթի բուրդէս թառեր ենք այս աշտարակին ծայրը: Միհրան - Եւ սակայն Արմենակ վճռեւ է ցմահ դիմադրել:

Սուրէն - Ի՞նչպէս դիմադրել. ի՞նչ ոյժ ունինք: Ժողովուրդը սովամահ է, բերդը վիրաւորներով, հիւանդներով եւ անօթիներով լեցուն է: Ի՞նչ յիմարութիւն ըրի

եւ Վասակին կողմը չանցայ: Խենթի մը ձեռքն ինկեր ենք:

Միհրան - Զգո՛յշ եղիր խօսակցութեանդ մէջ. եթէ հրամանատարը լսէ, քեզ պարիսպէն վար կը նետէ: Ես ալ երկար դիմադրելու շատ յոյսեր չունիմ:

Սուրէն - Մըջիւնի պէս թշնամին բերդին շուրջն հաւաքուեր է, եւ Արմաւիրը Կովկասի յաղթանակի բանալին կը համարուի. պարապ յոյսեր. եւ մենք հոս շանսատակ պիտի ըլլանք: Իմ մահէս վերջ՝ ո՛չ Հայաստան կայ, ո՛չ աշխարհ: Ամէն մարդ իրեն համար կ'ապրի:

Միհրան - Ի՞նչ կրնանք ընել. պէտք է ճակատագրին հպատակիլ: Հրամանատարը երկաթի պէս կարծր է, դժուար է իր կամքը ծռել:

Սուրէն - Ապստամբիլ այդ բռնաւորին դէմ, գինքը բերդէն վար նետել, բանալ դռները եւ թշնամին յանձնուիլ:

Միհրան - Մեզ բոլորս մորթազերծ կ'ընեն:

Սուրէն - Մի՛ կարծեր. Վասակ մարդու պէտք ունի՝ իր շարքերը դորացնելու համար: Արմաւիրի յանձնումն իրեն համար վճռական յաղթանակ մ'է:

Միհրան - Զաւազանց վտանգաւոր գործ է ապստամբիլ, ո՛չ կողմնակիցներ ունինք, եւ ոչ ալ Վասակին վրայ կարելի է յոյս դնել:

Սուրէն - Ժողովուրդին մէջ, գինուորներուն մէջ դժգոհներու բանակ մը կայ. կայծ մը կը բռնէ հրդեհ տալու համար:

Միհրան - Գաղտնիքը շուտով դուրս կ'ելլէ եւ ո՞վ կրնայ մեզ Արմենակին սուրէն ազատել:

Սուրէն - Ես վճռեւ եմ գործի անցնիլ: Սիրտս կը ճմուռի՝ երբ կաշի եւ ոսկր դարձած կիներ, մանուկներ ու ծերեր կը տեսնեմ:

Միհրան - Լռէ՛, Արմենակը կու գայ: